

Мувадова, С. А.: Смысловые отношения в сложном предложении и способы их выражения. Изд. Московского университета 1990, 159 стр.

Ruská lingvistická literatura posledních desetiletí je poměrně bohatá na monografie o souvětí. Řada z nich si kladla za cíl obsáhnout problematiku v celé šíři, ale z různých zorných úhlů, jiné věnovaly pozornost určitému výseku souvětí problematiku. Uvedme alespoň tituly: В. А. Беломаткова, *Сложное предложение в современном русском языке. Некоторые вопросы теории*, Москва 1967; Н. И. Формановская, *Стилистика сложного предложения*, Москва 1978; Е.Н. Ширяев, *Бессюжное сложное предложение в современном русском языке*, Москва 1986; М. В. Ляпон, *Смысловая структура сложного предложения и текст. К типологии внутритекстовых отношений*, Москва 1986; М. И. Черемисина, Т. А. Колосова, *Очерки по теории сложного предложения*, Новосибирск 1987 atd.¹ Tuto řadu v r. 1990 obohatila monografie S. A. Šuvalovové, o níž chceme stručně poreferovat.

Důsledný přístup "od obsahu k formě" si vyžádal především zamyšlení nad metodologií klasifikace sémantických obsahů. Autorka si je vědoma, že zkoumání sémantických obsahů zahrnuje celý komplex problémů: tyto obsahy musí mít korelát v extralingvistické skutečnosti, ale současně je jazyk diferencuje se stále jemnějšími nuancemi pomocí odvíjejících prostředků jazykové formálního vyjádření. Proto podle Šuvalovové "řešení поставленных задач требует углубления семантического анализа в семасиологическом подходе к сложному предложению с тем, чтобы,

во-первых, постараться исчерпать в содержательном плане все возможные типы отношений, во-вторых, установить структурные иерархические связи между характеризующими эти отношения признаками, и, в-третьих, выявить по возможности все допустимые содержательные комбинации, которые могут быть представлены на этом участке языковой системы". (s. 6). Nejde o úkoly snadné, v oblasti sémantických obsahů lingvista vždy vstupuje na poměrně tanký led, ale budiž řečeno již na tomto místě, že autorka se s nimi vypořádala v rámci možnosti originálně, komplexně a přehledně.

V souladu s klasickým dělením souvětí (rozvíjeným především v ruské lingvistické tradici) na celky s vedlejšími větami "příslivnými" (vztahujícími se pouze k jednomu slovu) a "přívětnými" (vztahujícími se k celé větě) Šuvalovová upozorňuje, že předmětem zájmu jsou v monografiích pouze souvětí druhé skupiny. Je však třeba mít na zřeteli, že jazyková forma někdy vztahy spíše zatemňuje, takže zkoumání jsou podrobeny i případy typu Дождь, который до сих пор лил не переставая, теперь наконец кончился, protože vlastní jde o vztah: Дождь до сих пор лил не переставая, а теперь наконец кончился. Mimo autorčin zájem však zůstávají čistě příslivné typy, např. Его отсутствие означает, что он струсил. Zde však je na místě otázka, proč není upozorněno na okolnost, že v mimojazykové skutečnosti jde vlastně také o vztah,

kterým se autorka zabývá, totiž: On отсутствует потому, что он струсил.

Všechny sémantické vztahy mezi větami souvětí jsou rozděleny do dvou tříd. Do první třídy jsou zařazeny případy, kdy větám souvětí odpovídají dvě (popř. více) situací v denotátu. V druhé třídě se nacházejí smyslové vztahy, jejichž základem je sice pouze jedna mimojazyková situace, ale její jazykové ztvárnění se realizuje pomocí popisu dvou (popř. více) situací. Uvnitř tříd pak existují různé sémantické podskupiny. S ohledem na úsporu místa v recenzi (neboť popis sémantických vztahů bývá komplikovaný a zdlouhavý) nám nejlépe napovědí, oč jde, následující příklady:

I. třída:

(1) Дует соленый ветер, моросит дождь, (и) (а) с моря кричат чайки.

(2) Когда я родился, мои родители жили в Москве.

(3) Река разлилась, и поэтому луга оказались затопленными.

II. třída:

(1) (Вдали на снегу что-то чернеет.) То ли куст растет, то ли камень лежит, то ли человек присел.

(2) Не то чтобы он принял нас холодно, но был как-то не особенно любезен.

(3) Многие русские слова сами по себе излучают поэзию, подобно тому как драгоценные камни излучают свет.

Na základní, objektivní významu, např. význam podmíněnosti jednoho děje druhým v případě I.(3), se mohou navrstvovat významy subjektivní, srov.: Na предприятии многое изменилось, благодаря тому что произошли перестановки в руководстве (mluvčí hodnotí změny kladně) x Ha

предприятии многое изменилось, из-за того что произошли перестановки в руководстве (mluvčí hodnotí změny záporně).

Pro vztahy I. třídy je podle autorky závazná koexistence (сосуществование) situací (nikoli však nutné ve stejném čase). Může jít o koexistenci ve vlastním úzkém slova smyslu, dále časové vztahy, vztahy podmíněnosti a vztahy "сходства/несходства по каким-либо параметрам, или сопоставительные отношения". Těmto posledním je věnován celý druhý oddíl monografie (s. 94-154), čtenáři knihy však chvíli trvá, než se zorientuje, když jsou vyčleněny a zařazeny až za smysly II. třídy, ačkoli náleží do třídy I.

Osobně pokládám za nejzajímavější ten oddíl knihy, který pojednává o vztazích koexistence ve vlastním slova smyslu (snad proto, že jiné vztahy, např. časové nebo podmíněnosti, jsou dobře popsány i v jiných příručkách). S. A. Šuvalovová upozorňuje, že může jít o (1) одновременное сосуществование: Сегодня на столе чистая скатерть, (и) (а) на окнах стоят цветы; (2) последовательное сосуществование: Я закончил работу, и мы поехали на дачу; (3) дискретное сосуществование: Небо затянуло тучами, (а) (и) к вечеру пошел дождь. V této souvislosti chceme položit dvě otázky - proč u případu (2) není upozorněno na těsnou souvislost s časovými vztahy? (jde vlastně jen o způsob jazykového ztvárnění, jednou bez hypotaktické spojky, jindy s ní); proč v případě (1) je na prvním místě uvedena spojka *и*, v případě (3) spojka *а*?² Ostatně na druhou

otázku odpovídá částečně sama autorka, když uvádí, že: Для выявления всех закономерностей употребления союзных средств при вербализации различных вариантов рассматриваемого смысла необходимо провести специальное исследование, однако об одном предва- рительном наблюдении можно сообщить уже сейчас. Оно касается правил употребления союза а. Союз а употребляется в тех случаях, когда вербализация последней ситуации начинается с изображения сирконстанта (обычно локального или темпорального характера). Ср.: Дует соленый ветер, а с моря кричат чайки. *Дует соленый ветер, а кричат чайки, и кричат чайки". (с.33). Rodilý mluvčí užívá spojovacích výrazů intuitivně, podrobný popis jejich užití (nejen pokud jde o а) patří к dalšíм objevným místům monografie. Uvedme ještě jeden příklad к užití spojky *ни...ни*. Podle autorky je její užití vyloučeno в případech: а) Když je alespoň jedna ze situací ztvárněna jako neosobní: (Ошиблись с прогнозом.) *Ни не похолодало, ни дождя не было. (= и ... и); б) záporný příznak je alespoň в jednom případě verbalizován jinak než slovesně: *Ни небо не голубое, ни солнышко не светит, ни птички не поют. (= и ... и ... и); с) podle autorky subjekt (ale spíše objekt) alespoň jedné ze situací má u sebe atributivní adjektivum: (Ничего не успели сделать.) *Ни подарки не купили, ни елку не установили, ни праздничный пирог не испекли. Але: Ни подарки не купили, ни елку не установили, ни пирог не испекли. Небо: И подарки не купили, и елку не устано-

вили, и праздничный пирог не испекли.

Uvedené příklady jistě stačí k tomu, abychom si uměli udělat představu о obsahu recenzované publikace. Je třeba zdůraznit, že v ní lze najít jak originální přístup k souvětne problematice, tak velmi mnoho zajímavého verifikačního materiálu, jehož interpretace mnohdy objevně doplňuje ty znalosti, které nám prostředkovávají běžné popisy souvětí. Monografie Šuvalovové proto jistě vyvolá zájem rusistů, ale v obecnější metodologické rovině může být zajímavá i pro lingvisty jiného než rusistického zaměření. S některými závěry autorky je sice možné polemizovat (především z hlediska toho, že někdy bere в úvahu možnost jiného jazykového ztvárnění "téhož obsahu", který však в jiné jazykové podobě právě přestává být "týmž", jindy ne), celkově však в rámci té koncepce, kterou si zvolila, podala netradiční a podnětný obraz souvětých vztahů a jejich verbalizace.

POZNÁMKY:

¹ Samozřejmě kromě monografie je třeba připomenout oddíl souvětí z akademické publikace *Русская грамматика II, Синтаксис*, Москва 1980 (autorky I. N. Kručina a M. V. Ljapon), vznikla i řada disertací z oblasti souvětí, např. Н. Н. Холодов, *Проблемы исследования сложносочиненных предложений в современном русском языке*, АДД, Москва 1977; В. З. Санников, *Русские сочинительные конструкции. Семантика, прагматика, синтаксис*, АДД, Москва 1987.

² K užití spojovacího výrazu "a" v těchto, ale i jiných souvislostech srov. rovněž Z. Trösterová, *Expanze spojovacího výrazu "a" v současných ruských textech?*, *Slavia* 61,

1992, s. 137-149. Při psaní této studie jsem bohužel neměla možnost k monografii S. A. Šuvalovové přihlédnout.

Zdeňka Trösterová

Mała księga przysłów polskich. Pod redakcją Stanisława Nycza-
ja. Oficyna Wydawnicza STON. Radom 1993. S. 272.

Příslovi bývá označováno jako ustálený lidový výrok, který zpravidla obrazně vystihuje nějaký obecný poznatek, životní pravdu, zkušenost či vzpomínku na osobnosti a události dávno minulé. Pod názvem "příslovi" jsou velmi často chápána všechna obrazná spojení slov, pro něž byla vytvořena další pojmenování jako *pořekadlo*, *rčení*, *úřlovi*, *souslovi* apod. Mezi příslovími a ostatními termíny je podstatný rozdíl především formální, dále v původu a konečně též v jejich funkci. Příslovi (na rozdíl např. od pořekadla) tvoří vždy celou větu, které se užívá vždy v dané, užitelné ustálené, neměnné podobě (srov. pol. *Od świętej Anki zimne poranki*. - č. *Svatá Anna chladna zrána*). Je vytvořem lidové moudrosti a jeho účelem je názorné poučení, výstraha nebo pokárání (srov. J. Zaorálek: *Lidová rčení*, Praha 1963, 5-6).

V posuzované práci je učiněn pokus o uspořádání polských přísloví. Nejde vložení o odbornou publikaci. Kniha má spíše charakter populární příručky určené pro širší veřejnost. Obsahuje pouze výběr nejznámějších jevů. Tím lze vysvětlit, proč bylo upuštěno od jejich vý-

kladů, i když přesto se domníváme, že v publikaci, která má charakter frazeologického slovníku (a frazeologický slovník je vlastně typem výkladového slovníku), by jednotlivé lexikální jednotky měly být vyloženy.

V krátké předmluvě (s. 5-6) je mj. poznamenáno, že byla vynechána příslovi mající charakter tabu. Čtenář by zde přivítal stručnou informaci o počtu (alespoň přibližném) uvedených lexikál ních jednotek. Grafické uspořádání předkládané knihy je velmi jednoduché. Po předmluvě následuje vlastní korpus vybraných pořekadel (s. 7-272), která jsou uspořádána do skupin podle základních slov, představujících hlavní prvek obrazu. Tato základní slova jsou vysázena verzálkami a řazena v abecedním sledu. Pod každým základním slovem je uvedeno jedno nebo více přísloví, která jsou rozříděna čistě mechanicky v abecedním sledu podle začátečních písmen každé slovníkové jednotky. Při četbě však zjišťujeme, že autoři zařadili do výčtu nejen příslovi v pravém slova smyslu, ale i ostatní obrazná spojení slov tvořící větný celek jako rčení, prűpovídky, výroky a srovnání (srov. *Kto A po-*